

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

ISSN 2076-5908

**ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Виходить 4 рази на рік
Заснований у березні 1997 року

№ 3. 2017

Черкаси – 2017

Засновник, редакція, видавець і виготовлювач –
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21390-1119ОР від 25.06.2015

Науковий журнал містить статті, в яких розглядаються актуальні проблеми історіографії та методології історичних досліджень, історії України, всесвітньої історії. Складовою журналу також є огляди і рецензії українських наукових і навчально-методичних видань, наукова хроніка.

Для широкого кола науковців, викладачів, аспірантів, студентів й усіх, хто цікавиться історичною наукою.

Рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України журнал включено до переліку наукових фахових видань України з історичних наук (Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2015 р. № 747).

Випуск № 3 наукового журналу Вісник Черкаського університету, серія «Історичні науки» рекомендовано до друку Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 8 від 15.06.2017 року).

Журнал індексується у міжнародній наукометричній базі Index Copernicus (ICV 2015: 45.87) та реферується Українським реферативним журналом «Джерело» (засновники: Інститут проблем реєстрації інформації НАН України та Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського).

Головна редакційна колегія:

Черевко О.В., д.е.н. (головний редактор); Боєчко Ф.Ф., член-кор. НАПН України, д.б.н., проф. (заступник головного редактора); Корновенко С.В., д.і.н., проф. (заступник головного редактора); Кирилюк Є.М., д.е.н., доц. (відповідальний секретар); Архипова С.П., к.пед.н., проф.; Біда О.А. д.пед.н., проф.; Гнезділова К.М., д.пед.н., доц.; Головня Б.П., д.т.н., доц.; Гусак А.М., д.ф.-м.н., проф.; Десятков Т.М., д.пед.н., проф.; Земзюліна Н.І., д.і.н., доц.; Жаботинська С.А., д.філол.н., проф.; Кузьмінський А.І., член-кор. НАПН України, д.пед.н., проф.; Кукурудза І.І., д.е.н., проф.; Лизогуб В.С., д.б.н., проф.; Ляшенко Ю.О., д.ф.-м.н., доц.; Марченко О.В., д.філос.н., проф.; Масненко В.В., д.і.н., проф.; Мігус І.П., д.е.н., проф.; Мінаєв Б.П., д.х.н., проф.; Морозов А.Г., д.і.н., проф.; Перехрест О.Г., д.і.н., проф.; Поліщук В.Т., д.філол.н., проф.; Селіванова О.О., д.філол.н., проф.; Чабан А.Ю., д.і.н., проф.; Шпак В.П., д.пед.н., проф.

Редакційна колегія серії:

Драч О.О., д.і.н., проф. (відповідальний редактор напрямку «Історія та етнологія України»); Івангородський К.В., к.і.н., доц. (відповідальний секретар напрямку «Історія та етнологія України»); Перехрест О.Г., д.і.н., проф. (відповідальний редактор напрямку «Всесвітня історія»); Кіреєва В.О., к.і.н., доц. (відповідальний секретар напрямку «Всесвітня історія»); Чабан А. Ю., д.і.н., проф. (відповідальний редактор напрямку «Історіографія, джерелознавство»); Лисиця Л.Г., к.і.н., доц. (відповідальний секретар напрямку «Історіографія, джерелознавство»); Абраумова О.М., к.і.н.; Анджеї Стемпнік, д-р габлітований, проф. (Польща); Боєчко В.Ф., д.і.н., доц.; Голиш Г.М., к.і.н., доц.; Гоцуляк В.В., д.і.н., проф.; Дмитро Карев, д.і.н., проф. (Білорусь); Земзюліна Н.І., д.і.н., проф.; Іржавська А.П., к.і.н., доц.; Корновенко С.В., д.і.н., проф.; Лисенко О.Є., д.і.н., проф.; Масненко В.В., д.і.н., проф.; Мельниченко В.М., к.і.н., проф.; Мордвінцев В.М., д.і.н., проф.; Морозов А.Г., д.і.н., проф.; Павел Серджента, д-р габлітований, проф. (Польща); Присяжнюк Ю.П., д.і.н., проф.; Реєнт О.П., член-кор. НАН України, д.і.н., проф.; Синявська Л. І., д.і.н., доц.; Фареній І.А., д.і.н., проф.

Адреса редакційної колегії:

18031, Черкаси, бульвар Шевченка, 81, к. 521
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького,
кафедра історії України, тел. (0472) 37-55-57
web-сайт: <http://history-ejournal.cdu.edu.ua>
e-mail: kafiteu@ukr.net; drach_oksana@ukr.net; iwakos@ukr.net

ЗМІСТ

Історіографія

- Халхунов С. О.** Дослідження військової політики Центральної Ради в працях істориків української діаспори 1920–1930-х років 5
- Івангородський К. В.** Балтська проблематика в концепції східнослов'янського етногенезу Валентина Седова 13

Історична антропологія

- Темченко А. І.** Екскурс у міфологію рахування: семеричні цикли в лікувально-магічних практиках східних слов'ян 26
- Нетребенко Т. В.** Захист жіночих прав у господарсько-побутовому вимірі в Україні (X – XVI ст.) 33
- Ковбасюк С. А.** «Infirmiori vasculo»: особливості рецепції середньовічної мізогінії в Північному Гуманізмі 39
- Котляров П. М.** Німецька школа напередодні Реформації та спроби її реформування 46
- Василенко В. М.** Професорська корпорація Київського університету Св. Володимира у соціокультурному просторі міста XIX століття 51
- Драч О. О.** «Трудове життя дало Вам учену славу»: Олександра Яківна Єфименко – науковиця модерної доби 54
- Срібняк І. В.** Умови перебування та культурно-освітня діяльність інтернованих вояків-українців у таборі Ланцут, Польща (січень – серпень 1921) у світлі архівних документів 63
- Платмір Я.Л.** Творчість Винниченка як репрезентація інтелектуальних уявлень про українське селянство Наддніпрянщини рубежу XIX–XX ст. 72
- Шпак М.О.** Полемічне питання історії Шоа в Болгарії: кому належить роль рятівника. 78

These historiographical sources are represented mostly by materials of personal origin, to be more exact by works of memoir, epistolary, autobiographical genre in which particular aspects of Central Council's period of military policy are covered. This group of sources transmits subjective views of the authors who directly participated in the events. Therefore, it was important to identify overall picture of the military-political processes to analyze materials taking into account the principles of logic and historicism critically and objectively. Determined that only a small part of the historiographical sources of the period 1920 – 1930 has an analytical presentation of historical material, which covers the key issues of military policy of the Central Council. In particular, it should be noted that historian D. Doroshenko's works gave objective analysis of military processes in the policy of the Central Council from the professional point of view.

Conclusion. *The author proved the following conclusions: essential part of historiographical sources are documents of personal origin; significant shortcomings of personal origin documents are abstract description of the problem of forming own armed forces, idealization practice of Ukrainization army, revaluation of the role of separate military organizers, incompleteness of quantitative and qualitative characteristics of Ukrainian military forces, liberation struggle period; the scientific literature is dominated by conceptual conclusions of representatives of statehood current Ukrainian foreign historiography; the attempts to create synthetic works from the history of Ukrainian troops based on a limited quantity of documentary material that has identified thematic gaps and factual inaccuracies in supply of building forces UPR 1917 – early 1918.*

Key words: *Ukrainian revolution, the Central Council, military policy, historiographical sources.*

*Одержано редакцією 14.04.2017
Прийнято до публікації 31.05.2017*

УДК 930.1:94(36)+94(367)(=16)

ІВАНГОРОДСЬКИЙ Костянтин Васильович,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
історії України Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького,
e-mail: iwakos@ukr.net

БАЛТСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА В КОНЦЕПЦІЇ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ЕТНОГЕНЕЗУ ВАЛЕНТИНА СЕДОВА

У статті наведений аналіз концепції слов'янського етногенезу російського археолога Валентина Седова в тій її частині, котра присвячена впливу на цей процес балтів, зокрема й на формування етносу білорусів, а також рецепція цієї гіпотези сучасною російською історіографією. Фактору балтів дослідник в усіх своїх працях надавав першорядного значення, оскільки справедливо вважав, що проблема етногенезу слов'ян і їх ранньої історії не може бути пізнана ізольовано від історичних процесів, які мали місце у сусідніх регіонах Європи, а початкова історія слов'ян якнайтісніше переплетена з історією кельтів, германців, скіфо-сарматів і балтів. По суті вчений аналізував формування специфіки східних слов'ян на території сучасних Білорусі та Північного Заходу Росії, внаслідок асиміляції місцевих балтських племен слов'янами, котрі перемістилися сюди із Заходу. Археологічні та лінгвістичні джерела, залучені московським ученим до вивчення білоруського етногенезу, загалом привели його до закономірного висновку про потужний вплив балтів на цей процес. Однак у сучасній історіографії далеко не всі погоджуються із запропонованою ним схемою ранньої етнічної історії східних слов'ян.

Ключові слова: *Валентин Седов, балти, слов'яни, східні слов'яни, білоруси, етногенез, історіографія.*

Постановка проблеми. Етнічна специфіка східнослов'янських спільнот ніколи не втрачала своєї наукової актуальності, попри величезну кількість спеціально присвячених їй студій. Доводиться щоправда констатувати не завжди належну їхню якість, особливо останнім часом. Одночасно стрімка еволюція сучасних пострадянських національних історіографій окреслила й такий не зовсім позитивний аспект, як практично повне ігнорування (до того ж часто воно набуває форм свідомо-упередженого) ідейного поля своїх «сусідок». Звідси посилюється й взаємна суб'єктивна стереотипізація сприйняття відповідних доробків, зокрема й у царині дослідження етнічної історії східних слов'ян (наприклад,

часто російські науковці обмежуються стереотипом – «вся сучасна українська історіографія – це тільки продовження «схеми Грушевського»», а українська, навзаєм, – «російська – тільки продовження радянських стереотипів»). Безперспективність подібних підходів видається безсумнівною, а отже, виринає потреба уважнішого аналізу новітніх поглядів у межах сучасних історіографій Східної Європи, в тому числі й російської.

Не викликає сумнівів, що вже хронологічно перша «спільна історична проблема» – походження слов'ян і східнослов'янських етносів, – раніше вбрана у шати «єдиноправильної концепції», набула на сучасному етапі куди різнобарвнішого наповнення у вигляді значної кількості концепцій, гіпотез, версій, а подеколи, на жаль, і фантазій. Втім, залишилися й дослідники, котрі намагалися лише модернізувати попередню, офіційну версію етногенезу східних слов'ян, попри те, що залучені ними нові факти та підходи засвідчували цілковиту методологічну неадекватність теорії так званої «давньоруської народності». Саме до цієї когорти вчених можна віднести відомого російського археолога Валентина Васильовича Седова (1924–2004), який ще в радянській історіографії зіштовхнувся із певною прохолодністю до своїх етногенетичних побудов, оскільки вони фактично ставили хрест на «спільній колосці». Ми, напевно, вже ніколи не дізнаємося, чи його врятував статус московського академічного вченого, чи його «правильна», політкоректна риторика, але він (скажімо, на відміну від свого сучасника – українського археолога М. Браїчевського, котрий також не сприймав офіційної концепції) не зазнав ані переслідувань, ані заборони друкуватися, а натомість мав досить успішну кар'єру.

Незважаючи на це, концепція слов'янського етногенезу В. Седова є на сьогодні однією з найгрунтовніших і тим, хто серйозно займається цією проблематикою, навряд чи варто її уникати, попри всі її суперечливості та недосконалість. Більш детального аналізу вона заслуговує й з огляду на той парадигмальний вплив, який спричинила на сучасну білоруську історіографію, спровокувавши в ній так званий «балтський дискурс». Хоча проблематика балтсько-слов'янської взаємодії в давнину вже сама собою варта якнайприхильнішого дослідження. Відтак, аналіз наукового доробку одного з найкрупніших її знавців у сучасній історіографії, видається і своєчасним, і важливим, адже (хоч того і вимагають формальні умови жанру) поки що це не стало предметом окремого студіювання. Достоту дивною взагалі є мала увага до творчості В. Седова у сучасних східнослов'янських історіографіях. Лише одиниці російських науковців намагалися певним чином проаналізувати окремі аспекти його концепції [1–5].

Метою пропонованої статті є аналіз концепції слов'янського етногенезу В. Седова в тій її частині, котра присвячена впливу на цей процес балтів, зокрема й на формування етносу білорусів, а також рецепція цієї гіпотези сучасною російською історіографією. Звісно, варто було би порівняти це сприйняття також в інших східнослов'янських історіографіях, але в такому разі ми ризикуємо не вкластися у межі дозволеного формату цієї публікації. З іншого боку, проблема балтського субстрату етногенезу білорусів у сучасній білоруській історіографії все ж таки потребує окремого дослідження.

Виклад основного матеріалу. З огляду на те, що у сучасній українській історіографії увага науковій творчості В. Седова майже не приділяється, доречним, на наш погляд, буде розпочати дослідження з кількох біографічних епізодів і лапідарної реконструкції концепції східнослов'янського етногенезу цього вченого, а вже потім перейти до безпосереднього з'ясування в ній балтського компоненту.

Народився Валентин Васильович 21 листопада 1924 р. у м. Богородськ (тепер м. Ногінськ Московської обл.). Закінчивши школу 1941 р., він вступив у Московський авіаційний інститут, але через війну з Німеччиною, був мобілізований до лав Червоної армії й невдовзі потрапив на фронт. Прагнучи розібратися в причинах цього конфлікту, він зацікавився історією й по завершенні війни вступив на істфак Московського університету, де вже з першого курсу захопився археологією. Його науковим наставником і керівником був відомий археолог Артемій Арциховський, з яким він пройшов вишкіл у ході новгородської експедиції [6]. Після завершення навчання, В. Седов вступив до аспірантури Інституту історії матеріальної культури АН СРСР (сьогодні – Інститут археології РАН; у ньому ж працював до останнього дня – 4 жовтня 2004 р.). Невдовзі були захищені і кандидатська (1954), і докторська (1967) дисертації (з 1997 р. – член-кореспондент, з 2003 р. – академік

РАН). Як відзначив О. Чернецов, вивчаючи вже найраніші праці В. Седова, неможливо встановити серед них так звані «учнівські», а тому у славістиці він одразу з'явився у всеозброєнні [7, 6]. Причому він став відомим ученим не лише як кабінетний спеціаліст, але й як винятковий практик, що засвідчує солідний список і масштабна географія польових розкопок під його керівництвом.

Вже перші археологічні дослідження в Новгороді змусили його звернутися до всього комплексу проблем, пов'язаних із розселенням слов'ян саме на Північному Сході Європи. Він відразу відчув, що найбільшу перепону на цьому шляху становить недослідженість взаємин слов'ян із місцевим на той момент населенням регіону – балтами та фіно-уграми й не лише на рівні археології. Відтак, він розпочав цікавитися іншими науками (антропологія, лінгвістика, ономастика), аби застосувати міждисциплінарний підхід у з'ясуванні ранньої етнічної історії слов'ян. Його учні (тепер також відомі вчені-археологи) вважають, що мало хто з колег могли зрівнятися з ним в умінні вільно орієнтуватися у величезних масивах доісторичних і середньовічних старожитностей із різних регіонів Європи, так само, як мало хто володіє рівною йому здатністю до створення синтетичних досліджень, у яких «розрізненні факти, окремі блоки археологічних матеріалів, вибудовуються у цілісну історико-культурну панораму» [1, 3].

Вони ж вважають, що В. Седов є «творцем сучасної концепції етнокультурної історії слов'янства». Попри таке суперечливе формулювання (адже, по-перше, не він один досліджував проблему, а по-друге, не зрозуміло, що в цьому контексті означає термін «слов'янство»), можна погодитись, що саме він є автором найбільшої кількості праць (зокрема монографій), присвячених етногенезу слов'ян. Вже від 1970-х рр. він поступово перейшов до студіювання все більш масштабних проблем і поставив перед собою завдання відтворення загальної картини етнічної історії Східної Європи від появи на континенті індоєвропейців до пізнього середньовіччя. Завершеного вигляду його конструкція набула вже в 1990-х – на початку 2000-х рр. Фактично, як переконує М. Жих, він дав науці повноцінний матеріальний «скелет» слов'янської історії, на який ще багатьом історикам, археологам, лінгвістам, антропологам доведеться нанизувати конкретні факти [2, 131].

Однак уже в першій своїй монографії, присвяченій проблемі слов'янського етногенезу, В. Седов доволі об'єктивно охарактеризував власну участь у цьому дискурсі: «У наш час написати книгу з етногенезу слов'ян – ще не значить вирішити цю проблему. За явного браку фактологічної бази найдавніша історія слов'янства може бути висвітлена лише за допомоги наукових гіпотез. Тому в книзі читач зустрінеться із серією гіпотетичних побудов. Наскільки вони виправдані, покажуть подальші дослідження» [8, 6]. Загалом, схема початкового слов'янського етногенезу, запропонована В. Седовим ще наприкінці 1970-х рр., була доволі оригінальною та кардинальним чином відрізнялася від пануючої в тогочасній офіційній радянській історіографії візії, оформленої наприкінці її існування працями Б. Рибаківа (вбачала появу слов'ян в межах Середнього Подніпров'я). Натомість В. Седов підтримав і розвинув західну («польську») гіпотезу, згідно якої прабатьківщиною слов'ян було Вісло-Одерське межиріччя, а безпосередньо їхнім початком вважав археологічну культуру підкльошових поховань, яка сформувалася близько V ст. до н. е. на базі Лужицької та Поморської культур. Невдовзі це нове етномовне утворення стало одним із творців пшеворської археологічної культури (II ст. до н. е. – IV ст. н. е.), котра на рубежі ер зазнала істотного впливу з боку кельтів і германців. Важливо врахувати, що пшеворська культура не ідентифікувалася дослідником ані як суто слов'янська, ані як германська, оскільки це була складна поліетнічна спільнота [9, 178–179].

Тиск з боку кельтів і германців змусив частину пшеворського населення мігрувати на схід, переважно у Подніпров'я, де з місцевими племенами воно стало основою зарубинецької археологічної культури (I тис. до н. е. – I тис. н. е.), яка, з погляду В. Седова, була по-суті балтською. Тут необхідно зауважити, що з цього приводу точилася гостра дискусія вченого з представниками «київської археологічної школи» (В. Баран, Д. Козак, Р. Терпиловський та ін.), на переконання яких, зарубинецька культура не те що не є балтською, а виступає початковою у всьому слов'янському етногенезі. Не врахувати фундаментальних досліджень українських фахівців він не міг, а тому в пізніх працях почав визначати цю культуру змішаною, балто-слов'янською [9, 219; 10, 135], хоча все одно наполягав, що

вона не відіграла суттєвої ролі в етногенезі слов'ян. Як наслідок такої логіки, йому довелося заперечувати і «слов'янськість» інших подніпровських культур – київської, пеньківської, колочинської, – атрибутуючи їх також як балтські. Цим він по суті поставив себе у доволі скрутне методологічне становище, адже з таких позицій практично неможливо пояснити, наприклад, хто такі анти (пеньківська культура).

Звідси, значно більше уваги археолог приділив генезі саме пшеворської культури, північна частина якої у ранньому середньовіччі трансформується у так звану суководзедзіцьку культуру. Через погіршення кліматичної ситуації в IV ст., розпочалося масштабне слов'янське розселення із Повіслення на схід. Саме з цим повісленським населенням, на думку В. Седова, пов'язане заселення слов'янами Середньоевропейської рівнини [11, 19], що відобразилося у появі тут таких археологічних культур, як довгих курганів, сопок і браслетоподібних скроневих кілець (всіх їх археолог відносив до єдиної «венедської» групи слов'ян – носіїв праслов'янської мови). Для цього процесу він навіть запровадив спеціальний термін «велика слов'янська міграція» [1, 8]. Щоправда, на думку вченого, таке розселення не було одномоментним актом, а мало як мінімум дві великі хвилі. В результаті першої (V–VI ст.), зокрема, пов'язане утворення культури псковських довгих курганів і поява слов'янських елементів на території сучасної Білорусі, де до того часу домінуючим етнічним конгломератом виступали саме балти.

Фактору балтів дослідник в усіх своїх працях надавав першорядного значення, оскільки справедливо вважав, що проблема етногенезу слов'ян і їх ранньої історії не може бути пізнана ізольовано від історичних процесів, які мали місце у сусідніх регіонах Європи, а початкова історія слов'ян якнайтісніше переплетена з історією кельтів, германців, скіфосарматів і балтів. Відтак, «відтворити історію ранніх слов'ян можна лише в комплексі з аналізом старожитностей інших європейських етносів» [9, 3]. В одному з останніх інтерв'ю В. Седов сказав, що мріє написати велике дослідження з етнічної історії балтів [6], але, на жаль, через смерть, йому вже не судилося цього зробити. Втім, він встиг опублікувати ще 1992 р. невеличку працю латиською мовою в Ризі, присвячену давнім балтам [12]. Частково ця проблематика проаналізована ним і в книзі «Фіно-угри та балти у середньовіччі» [13], де виступив і як редактор, і як автор. Однак основні положення його концепції викладені у численних монографіях і статтях. Певну «одержимість» В. Седова балтами як фактором етногенезу слов'ян свого часу зауважили і його студенти. Вітаючи професора з ювілеєм, вони підготували плакат, на якому зображення земної кулі було зафарбоване жовтим кольором і позначене великими літерами «БАЛТИ» [7, 5].

На етнологічній інтерпретації балтського компонента у східнослов'янському середовищі середньовічної доби була побудована і докторська дисертація В. Седова, захищена ним у 1967 р. і опублікована як монографія через кілька років [14]. У цій роботі він вперше спробував виділити балтський субстрат у середньовічних слов'янських старожитностях. По суті вчений аналізував формування специфіки східних слов'ян на території сучасних Білорусі та Північного Заходу Росії, внаслідок асиміляції місцевих балтських племен слов'янами, котрі перемістилися сюди із Заходу. Саме це, на думку археолога, визначило самотність етносу білорусів після розпаду «давньоруської народності». Попри дотримання «генеральної лінії» радянської офіційної історіографії, як згадував сам академік, «у 70-х рр. XX ст., коли для висвітлення етногенезу білорусів мною вперше були залучені археологічні матеріали, думка стосовно впливу балтського субстрату на формування цього етносу виявилася небажаною», а наукова конференція з етногенезу білорусів, яка мала відбутися в Мінську 1973 р., через цю теорію, заплановану як пленарна доповідь, була заборонена місцевим компартійним керівництвом [15, 49], звісно, без пояснення причин.

Втім, і тоді, і сьогодні причини такого кроку є цілком зрозумілими: нові археологічні факти по суті доводили, що ніякої східнослов'янської єдності чи спільноти ніколи не існувало, а заселення слов'янами (навіть якщо припустити їхню колишню етнокультурну спільність) теренів сучасних Білорусі та Росії відбувалося поетапно (у різні століття), з різних регіонів, у різних напрямках. Відтак, етнічна специфіка наступних східнослов'янських етносів (не в останню чергу, через взаємодію з іноетнічним субстратним населенням тих територій, куди мігрували слов'янські групи) формувалася задовго до появи Київської Русі, де, за припущенням апологетів теорії про «давньоруську народність», відбулася

віртуальна етнічна консолідація союзів племен східних слов'ян у єдиний етнос. Побоювання з цього приводу партійних ідеологів були зовсім не безпідставними, а подальші події це лише підтвердили. Скажімо, у сучасній білоруській історіографії теорія В. Седова стала однією з найвпливовіших у поясненні «автономного» (поза «давньоруською народністю») етногенезу білорусів, хоча подекуди вона набуває гіпертрофованих рис, коли білоруси оголошуються не слов'янами, а винятково балтами, котрі лише перейшли на вживання слов'янської мови.

Суперечливість такого підходу, на наш погляд, багато в чому зумовлена слабким рівнем термінологічної інтерпретації і в радянській, і сучасних східнослов'янських історіографіях, і, передусім, змістовим наповненням ключової в цьому випадку категорії – «балти». Справді, до цих пір немає більш-менш вичерпної характеристики цього терміна і відповіді на питання хто ховається за цією назвою: мовна спільнота, групи споріднених племен, населення, що володіло схожою матеріальною культурою; чи це був окремий етнос, як доволі часто (і звісно без теоретичного та фактичного обґрунтування) стверджується в археологічній літературі? Переважно, дослідники обмежуються загальним і абстрактним визначенням балтів як частини індоєвропейців (у свою чергу, ця категорія потрактована не набагато краще). На жаль, у такому ключі аналізував проблему й В. Седов.

Основним методом дослідження слов'янського етногенезу вчений обрав ретроспекцію – тобто, рух від відомого – до генетично спорідненого явища на більш ранньому етапі. На переконання археолога, за пошуку слов'ян, цей метод приводить до так званої «середньоевропейської культурно-історичної спільності полів поховальних урн», яка існувала у Центральній Європі від XIII до VI ст. до н. е. (тобто, в бронзовому віці). Перехід до залізного віку, що спричинило значні міграції, зумовив диференціацію цієї спільноти на кельтів, ілірійців, італіків, венетів, германців (ясторфська культура) та слов'ян (підкльошова культура). Однак балти виникли та розвивалися окремо, хоч і під впливом цієї давньоевропейської культури, зокрема невдовзі увійшовши частково до складу саме слов'ян у вісло-одерському міжріччі [16, 178–180]. Таким чином, «етногенез балтської етномовної спільності на ранньому етапі, судячи з археологічних матеріалів, протікав поза середньоевропейською спільністю полів поховальних урн» [10, 63].

Давні балти, на переконання В. Седова, вже у ранньому залізному віці поділилися на три частини за географічною ознакою [12]. Так, середню частину сучасної Білорусі заселяли племена археологічної культури штрихованої кераміки, ареал якої охоплював також Східну Литву та південно-східну Латвію. Це було ядро балтів, а їхніми прямими нащадками сьогодні є литовці та латиші. Із Заходу до цього ареалу прилучалися землі західних балтів (предки прусів, ятвягів, галіндів і куршів), представлених археологічною культурою західнобалтійських курганів (область від нижньої Вісли до р. Вента, вздовж узбережжя Балтійського моря). Східний ареал давньої балтської території заселяли племена близьких між собою археологічних культур – дніпро-двинської, юхновської та верхньо-окської – так звані дніпровські балти.

Останнім належала також мілоградська культура, на зміну якій у II ст. до н. е. прийшла зарубинецька, етнічна атрибуція котрої, на думку В. Седова, дискусійна. Хоча вчений переконаний, що найвірогідніше її населення належало до «окрайнобалтського діалекту», котрий, буцімто, посідав проміжне становище між західними балтами та слов'янами. Згодом, носії цієї культури, начебто, мігрували у верхньодніпровські землі і досягли басейну Верхньої Оки (мощинська археологічна культура), де зафіксовані писемними джерелами як «голядь». У південній частині Дніпровського Лівобережжя нащадки зарубинців змішалися з іраномовними племенами і в III–V ст. були представлені київською археологічною культурою (так звані «голтескіфи» Йордана) [15, 45–46]. Отже, визначаючи балтів як «етномовну спільність» (звісно, що розуміється під цим терміном автор не пояснює), дослідник вважає їхнім осердям культуру штрихованої кераміки, що зафіксована в ранньому залізному віці від південно-східного узбережжя Балтійського моря на заході до Середнього Подніпров'я та верхів'їв Оки на сході.

У ранньому середньовіччі частина західнобалтійських племен також зазнала слов'янської інвазії на свої землі. На переконання В. Седова, показником цієї міграції є серйозні деструктивні зміни впродовж VI ст. у культурі куршів, які хронологічно співпадають із

появою в Південно-Східній Прибалтиці слов'янських пальчатих фібул. Причому ця слов'янська міграція найімовірніше була з Подунав'я й зумовлювалася аварським вторгненням у цей регіон [17, 170–174]. Поступово в Прибалтиці сформувалася невелика етнічна спільнота, що не належала ні до балтів, ні до фінів. Вчений припустив, що нею були згадані в «Хроніці Лівонії» Генріха Латвійського венди (тобто, слов'яни, іменовані так за давньою германською традицією), які, втім, невдовзі розчинилися у латгальському середовищі [18, 71].

Згаданий епізод, на нашу думку, є доволі промовистим, адже яскраво демонструє, наскільки ефемерними можуть бути «однозначні» етнічні реконструкції археологічних культур раннього середньовіччя. Аналогічну специфіку змушений був підкреслювати і московський археолог, відзначаючи зокрема, що населення провінційноримських культур майже скрізь у Центрально-Східній Європі було поліетнічним. Ведучи ж мову про переселення слов'ян із Повіслення на Схід, він, поміж іншого, зауважував: «Ці племена не були етнічно монолітними (! – К. І.). У складі переселенців були і слов'яни, і західні балти, а можливо й невелика частка германців. Ці різноплеменні маси переселенців зустрілися на нових місцях з аборигенами – східними та дніпровськими балтами, а також прибалтійськими та поволзькими фінами» [17, 210].

Переходячи до аналізу балтського компоненту в східнослов'янському етногенезі доби раннього середньовіччя, В. Сєдов виділив для цього періоду (V–VII ст.) у Східній Європі, згідно наявних археологічних матеріалів, сім великих угруповань (фактично сім різних етнокультурних субстратів), якими були такі археологічні культури, як празька, пеньківська, колочинська, тушемлинська, мощинська, довгих курганів і сопок (з них, як ми пам'ятаємо, суто слов'янською дослідник визнавав лише першу). Остання обставина все ж таки не завадила вченому «включити» ці групи до «давньоруської народності», що сталося, буцімто, завдяки «внутрішньорегіональній (? – К. І.) взаємодії [балтів] зі слов'янами та входженню їх до складу східнослов'янських племінних союзів». У такий спосіб, він припускає, що «племена, які залишили колочинські, тушемлинські та мощинські старожитності, були *прямими фізичними предками частини східного слов'янства* (курсив і підкреслення наші. – К. І.)» [19, 10,29].

Окрім такого «часткового» впливу на етногенез східних слов'ян балтів, на думку В. Сєдова, висловлену, до речі, ще в радянських історіографічних реаліях, власне слов'янський субстрат цього процесу також не був однорідним: «В основі східного слов'янства виявляються чотири різнокультурні племінні угруповання праслов'ян. Не виключено, що з часом буде виявлена і п'ята правслов'янська група. Ситуація формування останньої ускладнюється ще й тим, що слов'яни, які розселилися на Російській [в оригіналі – <Русской>] рівнині, застали тут східнобалтське та фіномовне населення, змішалися з ним, поступово асимілювавши аборигенів». Відповідно, – резюмує вчений, – формування східних слов'ян не було результатом розселення однорідної праслов'янської маси з якогось порівняно невеликого регіону – «руської прабатьківщини», а відбувалося в умовах інтеграції різнокультурних діалектно-племінних угруповань слов'ян за участі неслов'янського етносу [20, 12].

Етнологічно та історично, звісно, важко уявити, як із такої етнокультурної мішанини за порівно невеликий час міг утворитися єдиний етнос (до речі, на переконання В. Сєдова, поява такої «народності» сталася не раніше X ст., що, втім, потребує окремого детального історіографічного дослідження). Саме тому, очевидно, московський археолог і зосередився передусім на етногенезі західної частини східних слов'ян, аби пояснити їхню майбутню етнічну окремішність, яка, втім, не могла з'явитися, через офіційну ідеологічну позицію, поза горнилом «давньоруської народності». Як ми вже бачили вище, ця специфіка зумовлювалася, на його думку, західним походженням слов'ян і їхньою колонізацією Середньоевропейської рівнини двома хвилями (V і VIII ст.). При цьому дослідник був категорично проти гіпотези південного заселення цього регіону слов'янами – нащадками зарубинецької археологічної культури. Хоча в 1990-х рр. він почав обережніше визначати її етнічну атрибуцію, зауваживши, що «науково обґрунтувати балтську належність населення зарубинецької культури неможливо» [21, 59], натякаючи, що вона також становила собою певний балто-слов'янський симбіоз.

За такого підходу, в концепції В. Седова ознак «автономного» етногенезу, на наш погляд, набула не лише західна, але й південна частина східних слов'ян. Адже, як уже зауважувалося вище, крім зарубинецької, він досить послідовно зараховував до балтських і київську, і колочинську культури [9, 281–282; 19, 34]. Внаслідок цього, як справедливо зауважує зокрема М. Лопатін, на його етнокультурних картах епохи Великого переселення народів чітко вималювався «балтський заслон» між південною частиною слов'янського світу (празька та пенківська культури) та північно-західною (довгі кургани) [22, 336]. Відтак, можна стверджувати про початок формування української етнічної специфіки від V ст. – час появи на українських теренах празької (склавіни) та пенківської (анти) культур.

Синхронно в північно-західному сегменті східнослов'янських племен, згідно схеми В. Седова, «починаючи з VI ст., на території розселення дніпровських балтів, які залишили старожитності типу Тушемля–Банцеровщина–Колочин, чітко фіксуються слов'янські культурні елементи, що свідчать про початок інфільтрації слов'ян у балтське середовище» [19, 34]. Згодом, тут з'являється археологічна культура довгих курганів, яку дослідник пов'язує зі східнослов'янським племенем кривичів. Одночасно в цій культурі виявлені й неслов'янські елементи, простіше кажучи – балтські. Присутність предметів балтського походження, – вважає дослідник, – «зумовлена тим, що кривичі другої половини I тис. н. е. включали в себе як власне слов'янське населення, так і місцевих балтів, котрі знаходилися в стадії асиміляції» [19, 53]. З іншого боку, ми пам'ятаємо, що переселенці з Повіслення не становили етнічної монолітності, тобто, це не були винятково слов'яни. Однак В. Седов гіпотетично припускає, що «слов'яни, очевидно, виявилися на Північному Заході найактивнішим і, можливо, кількісно домінуючим етносом» [23, 126]. Спростовуючи всі інші версії щодо етнічної атрибуції довгих курганів, дослідник переконливо довів її належність слов'янським племенам кривичів [17, 216; 24, 36–41].

Відносно доволі раннього розселення слов'ян у Новгородсько-Псковському регіоні, незалежно від археології, говорять і дані лінгвістики та топоніміки. Переконливо це засвідчують і дослідження давньоновгородського діалекту праслов'янської мови, проведені А. Залізником. Його результати дозволили В. Седову стверджувати, що угруповання слов'янського населення, котре осіло у басейнах озер Псковського й Ільменя, відірвалося від основного слов'янського ареалу не пізніше I тис. н. е. і якийсь час мешкало ізольовано від нього. Одночасно значні маси переселенців з Повіслення розселилися також у Полоцькому Подвинні та Смоленському Подніпров'ї, де вони осіли серед місцевого балтського населення, представленого тушемлинською культурою. Остання сформувалася внаслідок еволюції достеменно балтської дніпро-двинської культури раннього залізного віку [17, 217–218, 19, 34–41]. Однією з найістотніших ознак появи в цьому ареалі нового, небалтського населення, на глибоке переконання московського археолога, є знахідки браслетоподібних скроневих кілець. І хоч сам він зауважує, що це ще не є підставою для слов'янської атрибуції тушемлинсько-банцеровської культури, але, зрештою, визначає присутність у V–VII ст. серед дніпровських балтів слов'янського етнічного компонента [17, 219, 222].

Тушемлинська археологічна культура посідає в концепції східнослов'янського етногенезу В. Седова одне з головних місць, як реальний доказ балто-слов'янського симбіозу, що визначив в майбутньому етнічну специфіку білоруського етносу. На відміну від новгородсько-псковських земель, де слов'яни розселилися серед порівняно нечисельного балто-фінського населення, на території тогочасної Білорусі ситуація була зовсім інакшою, адже вона була щільно заселена балтськими племенами дніпро-двинської культури. Розселення в їхніх межах слов'ян кардинально змінило культурну ситуацію й з кінця IV ст. тут почала поширюватися тушемлинська культура. На думку дослідника, її формування можна пояснити тільки припливом в ці землі якихось мас нового населення, етнічну належність якого визначали слов'янські скроневі прикраси. З цього моменту почався повільний процес слов'янізації аборигенів, який, за припущенням вченого, не завжди був прямолінійним і завершився тільки в часи давньоруської державності [9, 303–304].

Досліджуючи старожитності тушемлинської культури, В. Седов зокрема звернув увагу і на певну їхню подібність до культури псковських довгих курганів. Пояснення цьому він вбачає знову ж таки в тому, що обидві групи слов'ян переселилися з Вісло-Одерського регіону. Водночас зауважує також і певні риси схожості між тушемлинською та керамі-

кою суківсько-дзедзецького типу, поширеної у північній частині Польщі та Мекленбурзі. На основі цього спостереження, археолог робить припущення, що й племена суківсько-дзедзецької культури, швидше за все, вийшли з тих же місцевостей провінційноримського ареалу, що й переселенці на північнобілоруські землі [25, 64].

Розселення слов'ян у цьому ареалі поміж балтських племен, на думку московського археолога, змушує переглянути питання щодо етнічної приналежності населення тушемлинської культури. Якщо формування цієї культури було результатом взаємодії в Німансько-Двинсько-Дніпровському краї середньоевропейського населення з місцевими балтами, то у складі носіїв тушемлинських старожитностей на початку мали бути присутніми щонайменше два етноси – балтський і слов'янський. При цьому археологічні матеріали засвідчують, що місцеве балтське населення, в основній масі не полишило місць свого мешкання через західну міграцію. Втім, чітко розмежувати археологічні матеріали тушемлинської культури на слов'янські та балтські поки що так і не вдається [10, 382; 23, 137–139]. Не менш ризикованим припущенням вченого є й констатація можливої двомовності в межах цієї археологічної культури, котру він називає «метисною». Хоча сам же й визнає, що «сказати, як конкретно протікали тут етномовні процеси поки неможливо» [15, 47], а все це робить теорію В. Седова доволі вразливою. Тим не менш, він переконаний, що саме цей симбіоз поклав початок активній слов'янізації місцевих балтів.

Тільки впродовж IX–XI ст. відбувається широка інфільтрація до балтського середовища на білоруських теренах тих східнослов'янських племен, які сформувалися на українському правобережжі в рамках празької археологічної культури – волинян, древлян і дреговичів. Останні зокрема заселили землі вздовж лівих приток Прип'яті, а в басейні Свислочи зустрілися з кривичами. Волиняни освоїли Середнє Побужжя та досягли південних теренів Поніманья. Піднімаючись вгору Дніпром, радимичі заселили басейн Сожа. Не можна не погодитись із В. Седовим, що ці південні племена, заселяючи давній балтський ареал і наступну територію формування білорусів, взяли участь у їхньому генезисі [15, 47]. Крім цього, дослідник вважає, що на процес інтеграції східних слов'ян у цьому ареалі істотно вплинула ще одна міграційна хвиля – дунайських слов'ян [17, 232], проте, це вже окрема тема для іншого дослідження.

Натомість більш доцільно буде простежити погляди В. Седова стосовно участі балтів у формуванні етносу білорусів, а та обставина, що вона була визначальною, у дослідника не викликає жодних сумнівів. Адже територія білоруського етногенезу з давніх часів була доволі щільно заселена спільнотами, котрі належали до балтського етномовного масиву й, як свідчать дані археології, гідронімії й антропології, було асимільоване східними слов'янами. Вчений водночас зауважує, що серед балтського населення сучасної Білорусі чітко окреслюються дві давні етнокультурні групи: північно-західна (населення культури штрихованої кераміки) та південно-східна (так звані східні або дніпровські балти). Причому відмінності між цими групами були істотними: так, культура штрихованої кераміки сягала своїм корінням культури бойових сокир, натомість інша група – сформувалася на основі сосницької культури. Саме ця обставина, на думку дослідника, вплинула на антропологічні відмінності білорусів, але також виявилася й у діалектній диференціації білоруських говорів [23, 272–273]. У цьому зв'язку він припускає, що на процес початкового становлення північнобілоруських говорів помітний вплив чинило якраз субстратне населення. Відтак, не можна не помітити, що територія цих говірок загалом не відповідає певному племінному регіону східного слов'янства, не корелює вона й із політичними утвореннями періоду Русі, але тотожна давньому ареалу дніпровських балтів. Так само тотожна ареалу балтів з культури штрихованої кераміки й територія південнобілоруських говірок [23, 274].

Реконструкція генезису білорусів у ранньому середньовіччі в працях В. Седова загалом пропонує доволі мирний процес етнокультурного поглинання слов'янами балтів. Згідно переконання московського археолога, слов'янські переселенці послідовно освоювали один терен за іншим, але при цьому старе населення в основному продовжувало мешкати на своїх місцях і в ряді регіонів острівці балтів зберігалися впродовж кількох століть. Відчутної різниці в рівнях розвитку економіки, культури та соціальних відносин між балтами та слов'янами не було, а взаємини мали переважно мирний характер. Внас-

лідок цього асиміляційні процеси спочатку були слабкими й у різних регіонах могли мати неоднакову спрямованість. Зрештою, процес фізичної асиміляції все ж почався, мали місце й шлюбні зв'язки між прийшлими і місцевими мешканцями. Однак вирішальним чинником остаточної слов'янїзації балтів, на думку вченого, стала поява Київської Русі – потужної держави східних слов'ян [15, 47].

Проаналізувавши етногенез білорусів, В. Седов цілком логічно констатував: «Таким чином, археологія досить чітко свідчить, що на білоруській етнографічній (тут варто звернути увагу на ще одне характерне явище, властиве радянській історіографії 1950–80-х рр., коли всі самотні етнічні явища, пов'язані з генезисом східнослов'янських спільнот домонгольського періоду визначалися тільки як «етнографічні», що, очевидно, мало підкреслювати їхню другорядність відносно ідеологічно сконструйованого єдиного «братнього східнослов'янського етносу» – «давньоруської народності». – К. І.) території, на відміну від інших земель Русі, східнослов'янське населення формувалося в умовах слов'яно-балтського симбіозу. І це не могло не позначитися на його мовному розвитку. Згідно розшуків Ю. Карського, понад 80 % білоруських лексем мають спільне коріння зі словами балтських мов... Балтський субстратний вплив виявляється не лише у словарно-мовному фонді білоруської мови, але також в її фонетиці та морфології» [15, 48].

Археологічні та лінгвістичні джерела, залучені московським ученим до вивчення білоруського етногенезу, загалом привели його до закономірного висновку про потужний вплив балтів на цей процес. Однак у сучасній історіографії далеко не всі погоджуються із запропонованою ним схемою ранньої етнічної історії східних слов'ян. Чимало дискусійних постулатів були окреслені й самим В. Седовим. Із вельми гострою критикою його концепції виступив зокрема Б. Флоря, виходячи з поширеного ще в радянській історіографії постулату про доволі пізні (XV–XVI ст.) формування сучасних етносів східних слов'ян. На його думку, «якщо визнати аргументацію В. Седова переконливою, то, оскільки розселяючись територією Східної Європи, східні слов'яни вступали у різних частинах східноєвропейської рівнини у контакт з різними етносами (крім балтського на північному заході, з ірано-мовним на півдні й угро-фінським на північному сході), треба було б віднести початок формування окремих східнослов'янських народів ще до державного періоду в історії східних слов'ян, а сам процес їхнього формування доведеться в такому випадку розглядати як наперед визначений наявністю на різних територіях різного етнічного субстрату» [26, 9].

Не важко помітити, що обидва дослідники не зовсім коректно підходять до проблеми, сприймаючи такі наукові абстракції, як «балти», «фіно-угри», «східні слов'яни», «давньоруська народність», за об'єктивно існуючі етноси, що в дійсності далеко не так. Ще більшою проблемою слід визнати неможливість реконструкції тогочасної етнічної ієрархії в межах означених мовно-археологічних спільностей, особливо встановлення рівнів (і навіть проявів) їхньої етнічної самосвідомості. Б. Флоря підкреслює ще одну важливу деталь відносно цього: недостатньо існування певних особливостей матеріальної культури, запозичених в етнічного субстрату (а саме на цьому, як ми переконалися вище, базується ретроспективний метод концепції В. Седова), але важливо, щоб ці відмінності сприймалися населенням як етнотворчі ознаки. Лише в такому разі, – наголошує вчений, – «можна було би ставити питання про серйозний вплив балтського субстрату на етногенез білоруського народу, але подібна робота, наскільки відомо, не проведена» [26, 10]. Аналогічну позицію відносно схеми В. Седова демонструє також і М. Васільєв [27, 114].

Крім наукової складової дискусії з приводу концепції В. Седова, деякі російські «високоакадемічні» дослідники більше уваги все ж таки приділяють її можливим «політичним наслідкам», чим вкотре підкреслюють справжні наміри своєї історіографії. Доволі промовистою у цьому контексті є репліка під час обговорення доповіді В. Седова «Етногенез ранніх слов'ян», заслуханої на засіданні Президіума Російської академії наук (РАН) у листопаді 2002 р., директора Інституту слов'янознавства РАН Володимира Волкова. Висловлюючи занепокоєння сучасним «розбіганням» слов'ян і оформленням незалежних слов'янських національних історіографій (втрату контролю над ними і над не зовсім зрозумілим «*«славянським миром»*» член-кореспондент РАН визначив як якусь «слов'янську етнотропію»), останні (тобто, сучасні слов'янські історіографії) – «це, я б сказав, псевдоісторична література, не наукова, а породжена інформаційно-психологічною війною».

Що ж, зрештою, так занепокоїло головного редактора (в 2001–2005 рр.) провідного російського часопису «Славяноведение» (з 1990-х рр. дотепер у ньому регулярно публікуються вчені і українські, і білоруські, і з решти слов'янських країн, а тому якось важко запідозрити його у популяризації «псевдоісторичної літератури»)? Виявляється, «зараз, наприклад, у Києві, та й у Мінську *також* (???; тут і далі курсив наш. – К. І.) з'явилися свої трактовки давньоруської народності. Кажуть, що це міф, ніякої давньоруської народності не було, але початково існували українці, і скажімо, білоруси. Тобто, явна спроба задавлення своєї історії». Прагнучи, очевидно, до максимальної наукової об'єктивності у слов'янознавстві й історії, В. Волков, у першу чергу, звертає увагу ось на що: «У зв'язку із тим, що проблема, піднята сьогодні у доповіді В. Седова (нагадаємо, мова про ранній етногенез слов'ян. – К. І.), має, крім наукового, також *величезне політичне та морально-етичне значення*» [16, 603–604]. На жаль, науковий аспект концепції В. Седова має, за такої логіки, другорядне значення, головне – правильні політичні висновки.

У той же час проблемних аспектів дійсно наукового характеру ця концепція містить доволі багато, зокрема й щодо балтського компоненту, в чому ми вже вище могли переконатися неодноразово. Так, дотепер невизначені предмети, що можуть бути етнічними індикаторами для ідентифікації населення, котре в ранньому середньовіччі переселилося з Повіслення на територію сучасної Білорусі, в тому числі серед мешканців тушемлинської культури. Передусім це стосується так званих браслетоподібних скроневих кілець, використання яких В. Седов приписує слов'янам. Однак він сам же змушений констатувати, що дотепер не встановлено регіону, звідки походять ці прикраси, а отже, невідомо, де до переселення мешкали їхні носії [23, 229]. Відповідно, етнічна атрибуція населення, задіяних у цьому процесі археологічних культур, дотепер встановлюється більше інтуїтивно, а простіше кажучи – довільно. Чимало дискусійних питань зумовлює і припущення вченим «другої хвилі» слов'янської колонізації Північного Заходу сучасної Росії, в результаті якої з'явилася культура сопок (так звані ільменські словени) у Приільменні VIII ст. Так само, як і з браслетоподібними кільцями, парадокс полягає в тому, що, попри яскраві ознаки цієї культури [22, 338], досі не вдалося встановити висхідний пункт припущеної міграції. Дослідник з цього приводу не досить переконливо припускав, що, можливо, міграція через землі балтів слов'ян змусила їх перейняти звичай насипати кургани (сопки) [19, 65].

Особливо важким завданням для В. Седова стала необхідність «інтегрування» ранньосередньовічного «балтсько-слов'янського симбіозу» (особливо на білоруських теренах) у «прокрустове ложе» теорії про «давньоруську народність», від якої він не відмовився і після зникнення її офіційного ідеологічного призначення. Апологетика цієї методології, на наш погляд, істотно зменшила евристичні можливості його концепції, лише посиливши парадоксальність деяких постулатів і висновків. Пересуваючи якомога пізніше (кінець X ст.) початок (!) складання «давньоруської народності», він все одно був змушений констатувати, що слов'янізація балтів на східнослов'янських землях тривала до кінця XII ст., а це навряд чи підтверджує завершення на той момент процесу етногенезу і білорусів, і росіян, і навіть «давньоруської народності». Відтак, довелося маскувати яскраву етнічну самобутність різних спільнот східних слов'ян (кривичів, ільменських словен, дреговичів, в'ятичів тощо) за ширмою «етнографічної» номенклатури «культурно-племенних» одиниць (і що, на наш погляд, виглядає в його концепції найбільш парадоксально) ще навіть неформованої «давньоруської народності». На жаль, політична доцільність у гуманітарних науках досить часто переважає здоровий глузд.

Висновки. Таким чином, проблематика балтського компоненту в етногенезі східнослов'янських етнічних спільнот, розроблена В. Седовим у численних публікаціях, має надзвичайно важливе наукове значення, хоча й потребує подальших ще більш ґрунтовних студій і зважених висновків. На наше глибоке переконання, особливо важливо у цьому сегменті пізнання східнослов'янського минулого уникнути будь-якої політизації суто наукової проблеми. Натомість куди більше уваги варто приділити насамперед теоретичним аспектам (у тому числі й щодо інтерпретації базових категорій етнологічного дискурсу), методологічній основі подібних досліджень, здобуттю ширшого кола відповідних старожитностей. Відтак, залишається сподіватися, що концепція Валентина Седова не пере-

твориться на антикварну частину знань про східних слов'ян, щодо якої він доволі часто застосовував епітет – «вона становить лише історіографічний інтерес».

Список використаної літератури

1. Макаров Н. Валентин Васильевич Седов / Н. Макаров, А. Артемьев // Восточная Европа в Средневековье (К 80-летию В. Седова) / Ред. кол. : Н. Макаров и др. – М. : Наука, 2004. – С. 3–12.
2. Жих М. Валентин Васильевич Седов. Страницы жизни и творчества славянского подвижника. Часть 1. Проблема славянского расселения в Восточной Европе и становления древнерусской народности в работах В. В. Седова / М. Жих // Русин. – 2012. – № 4. – С. 131–165.
3. Жих М. Валентин Васильевич Седов. Страницы жизни и творчества славянского подвижника. Часть 2. Проблема славянского этногенеза в работах В. В. Седова / М. Жих // Русин. – 2013. – № 1. – С. 131–165.
4. Лопатин Н. Валентин Васильевич Седов и исследование Изборска / Н. Лопатин // Вестник Псковского государственного университета. Серия: Социально-гуманитарные. – 2013. – № 2. – С. 3–12.
5. Бужилова А. Антропологические исследования В. В. Седова. К проблеме этногенеза славян / А. Бужилова // Краткие сообщения Института археологии РАН (далі – КСИА). – М. : ИА РАН, 2015. – Вып. 240. – С. 12–19.
6. Прокопьева С. Ученый до мозга костей. Интервью с В. Седовым / С. Прокопьева // Псковская губерния. – 2003. – № 43(164) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://gubernia.pskovregion.org/number_164/10.php.
7. Чернецов А. Валентин Васильевич Седов LXXX / А. Чернецов // Российская археология. – 2004. – № 4. – С. 5–7.
8. Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян / В. В. Седов. – М. : Наука, 1979. – 158 с.
9. Седов В.В. Славяне в древности / В. В. Седов. – М.: НПО «Фонд археологии», 1994. – 344 с.
10. Седов В.В. Славяне: Историко-археологическое исследование / В. В. Седов. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 624 с.
11. Седов В. Север Восточно-Европейской равнины в период переселения народов и в раннем средневековье (предыстория северновеликорусов) / В. Седов // КСИА. – М. : Наука, 2005. – Вып. 218. – С. 12–23.
12. Sedov V. Balti senatne / V. Sedov. – Riga : Zinatne, 1992. – 156 s.
13. Финно-угры и балты в эпоху средневековья // Археология СССР. – Т. 17 / Л. Голубева [и др.] ; отв. ред. тома В. Седов ; редкол. : Б. Рыбаков (гл. ред.) [и др.]. – М. : Наука, 1987. – 510 с.
14. Седов В.В. Славяне Верхнего Поднепровья и Подвинья / В.В.Седов. – М. : Наука, 1970. – 199 с.
15. Седов В. Предыстория белорусов / В. Седов // КСИА. – Вып. 211. – М. : Наука, 2001. – С. 44–51.
16. Седов В. Этногенез ранних славян (Заслушано в ноябре 2002 г. на заседании Президиума РАН) / В. Седов // Вестник Российской Академии Наук. – 2003. – Т. 73. – № 7. – С. 594–605.
17. Седов В.В. Славяне в древности и раннем средневековье. – Т. 2 : Славяне в раннем средневековье / В. В. Седов. – М. : Фонд археологии, 1995. – 416 с.
18. Седов В. Славяне-венды в Юго-Восточной Прибалтике / В. Седов // Восточная Европа в древности и средневековье. Спорные проблемы истории : Тез. докл. / Редкол.: А. Новосельцев (отв. ред.) и др. – М. : ИРИ РАН, 1993. – С. 71–72.
19. Седов В.В. Восточные славяне в VI–XIII вв. / В. В. Седов. – М. : Наука, 1982. – 328 с.
20. Седов В. Формирование восточнославянской народности / В. Седов // КСИА. – Вып. 198 : Средневековая археология Восточной Европы / Отв. ред. И. Кругликова. – М. : Наука, 1989. – С. 10–15.
21. Седов В.В. Очерки по археологии славян / В. В. Седов. – М. : ИА РАН, 1994. – 128 с.
22. Лопатин Н. Основные концепции заселения славянами Северо-Запада Русской равнины / Н. Лопатин // Археология и история Пскова и Псковской земли / Ред. кол. : И. Лабутина (отв. ред.) и др. – Псков : Псковский государственный объединенный историко-архитектурный и художественный музей-заповедник, 2006. – С. 333–341.
23. Седов В.В. Древнерусская народность: историко-археологическое исследование / В. В. Седов. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 319 с.
24. Седов В.В. Длинные курганы кривичей / В. В. Седов. – М. : Наука, 1974. – 96 с.
25. Седов В. Белорусское Подвинье и Смоленское Поднепровье в период великого переселения народов / В. Седов // Российская археология. – 1998. – № 2. – С. 54–67.
26. Флоря Б. О некоторых особенностях развития этнического самосознания восточных славян в эпоху Средневековья – Раннего Нового времени / Б. Флоря // Россия – Украина: история взаимоотношений / Отв. ред. : А. Миллер, В. Репринцев, Б. Флоря. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – С. 9–27.
27. Васильев М. Рец. на кн. : Седов В. Древнерусская народность: Историко-археологическое исследование. – М., 1999 / М. Васильев // Славяноведение. – 2000. – № 5. – С. 109–115.

References

1. Makarov, N. & Artiemiew A. (2004). Valentin Vasiliewich Sedov. In N. Makarov (Ed.). *Eastern Europe is in middle Ages (To the 80-year of V. Sedov)*, 3-12. Moscow (in Russ.)
2. Zhikh, M. (2012). Valentin Vasiliewich Sedov. Pages of life and creativity of the Slavic devotee. Part 1. The problem of Slavic resettlement in Eastern Europe and formation of Old Russian nationality in V. V. Sedov's works, *Rusyn*, 4, 131-165 (in Russ.)

3. Zhikh, M. (2013). Valentin Vasilievich Sedov. Pages of life and creativity of the Slavic devotee. Part 2. A problem of Slavic ethnogenesis in V. V. Sedov's works, *Rusyn, 1*, 106-134 (in Russ.)
4. Lopatin, N. (2013). Valentin Vasilievich Sedov and research of Izborsk City, *Bulletin of the Pskov state university. Series: Social humanities, 2*, 3-12. (in Russ.)
5. Buzhilova, A. (2015). Anthropological researches of V. V. Sedov. To a problem of ethnogenesis of Slavs, *Kratkie soobshchenia instituta arkheologii (Short messages of Institute of archeology of RAS), 240*, 12-19. Moscow (in Russ.)
6. Prokopyeva, S (2003). Scientist to the core. Interview with V. Sedov, *Pskov province, 43*(164). Retrieved from http://gubernia.pskovregion.org/number_164/10.php. (in Russ.)
7. Chernetsov, A. (2004). Valentin Vasilyevich Sedov of LXXX, *Russian archeology, 4*, 5-7. (in Russ.)
8. Sedov, V. (1979). *Genesis and early history of Slavs*. Moscow (in Russ.)
9. Sedov, V. (1994). *Slavs in the ancient time*. Moscow (in Russ.)
10. Sedov, V. (2002). *Slavs. Historical and archaeological research*. Moscow (in Russ.)
11. Sedov, V. (2005). The North of the East European Plain during resettlement of the people and in the early Middle Ages (background of severnovelikorus), *Kratkie soobshchenia instituta arkheologii (Short messages of Institute of archeology of RAS), 218*, 12-19. Moscow (in Russ.)
12. Sedov, V. (1992) *Balti senatne*. Riga (is Lat.)
13. Golubeva L. et al. (1987). In. V. Sedov (Ed.). *Finno-Ugra and Balts during the Middle Ages*. Moscow (in Russ.)
14. Sedov, V. (1970). *Slavs of the High Dnieper and Podvinya*. Moscow (in Russ.)
15. Sedov, V. (2001). Prehistory of Belarus, *Kratkie soobshchenia instituta arkheologii (Short messages of Institute of archeology of RAS), 211*, 44-51. Moscow (in Russ.)
16. Sedov, V. (2003). Ethnogenesis of early Slavs (It is heard in November, 2002 at a meeting of Presidium of RAS), *The Bulletin of the Russian Academy of Sciences, vol. 73, 7*. 594-605. (in Russ.)
17. Sedov, V. (1995). *Slavs in the ancient time and early Middle Ages. Vol. 2: Slavs in the early Middle Ages*. Moscow (in Russ.)
18. Sedov, V. (1993). Slavs-Venta in the Southeast Baltics. In A. Novoseltsev (Ed.). *Eastern Europe in the ancient time and the Middle Ages. Controversial problems of history*. 71-72. Moscow (in Russ.)
19. Sedov, V. (1982). *East Slavs in VI-XIII centuries*. Moscow (in Russ.)
20. Sedov, V. (1989). Formation of East Slavic nationality, *Kratkie soobshchenia instituta arkheologii (Short messages of Institute of archeology of RAS), 198*, 10-15. Moscow (in Russ.)
21. Sedov, V. (1994). *Essays on archaeology of the Slavs*. Moscow (in Russ.)
22. Lopatin, N. (2006). Main concepts of settling by Slavs of the Northwest of East European Plain. In I. Labutina (Ed.). *Archeology and history of Pskov and Pskov region*. 333-341. Pskov (in Russ.)
23. Sedov, V. (1999). *Old Russian nationality: historical and archaeological research*. Moscow (in Russ.)
24. Sedov, V. (1974). *Long barrows of Krivichi*. Moscow (in Russ.)
25. Sedov, V. (1998). Belarusian Podvinye and the Smolensk Dnieper Bank during great resettlement of the people, *Russian archeology, 2*. 54-67. (in Russ.)
26. Floria, B. (1997). About some features of development of ethnic consciousness of east Slavs during the Middle Ages era – Early Modern times. In I A. Miller, V. Reprintsev, B. Floria (Ed.). *Russia – Ukraine: history of relationship*. 9-27. Moscow (in Russ.)
27. Vasilyev, M. (2000) Review on book: Sedov, V. (1999) *Old Russian nationality: Historical and archaeological research*. Moscow, *Slavianovedenie (Slavic studies), 5*. 109-115. (in Russ.)

IVANGORODSKY Kostiantyn, Candidate of Sciences (History), Associate Professor, Department of History of Ukraine, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, e-mail: iwakos@ukr.net

BALTS COMPONENT IN THE CONCEPT OF EAST SLAVIC ETHNOGENESIS BY VALENTIN SEDOV

Abstract. Introduction. *The ethnic specific of East Slav associations never lost the scientific actuality, without regard to the enormous studios devoted to this problem. It must be noticed their quality is not always proper. Speed evolution of modern post-soviet national historiography has outlined practically complete ignoring each other's ideological field. Absence of such approach is undoubted, that is why there is the necessity of more attentive analysis of modern authors looks, among them - Russian. In modern Russian historiography there are researchers that try to modernize the soviet version of ethnogenesis of east slavs, although the new facts and approaches attracted by them certify complete methodological inadequacy of «Old-russian nationality» theory. Conception of the known Russian archaeologist Valentine Sedov (1924–2004) belongs to them.*

Purpose. *In the article the brought analysis over of conception of Slavic етногенезу of V. Sedov in that her part that is sanctified to influence on this process of балтiє. In particular and on forming of ethnoses of Belarus, and also reception of this hypothesis by modern Russian historiography.*

Results. *To the factor of balts a researcher in all labours gave primary value, as considered justly, that problem of ethnogenesis of slavs and them early history can not be got to know it is isolated from historical processes that took place in the nearby regions of Europe, but initial history of slavs of closely*

is casebound with history of Celt, Germans, Scythians, Sarmats and balts. In one of the last interviews of V. Sedov said, that dreamed to write large research from ethnic history of balts, but, unfortunately, through death, already it did not go to court him to do it. However, he had time to publish as early as 1992 small labour by Latvian in Riga, sanctified to old balts. Mainly this range of problems is analysed to them in great numbers scientific studios. On ethnologic interpretation in the east slavs environment of medieval twenty-four hours there was the built and doctoral dissertation of V. Sedov (1967) a balts component. he first tried to distinguish balts substrat in medieval Slavic artifacts. Essentially a scientist analysed forming of specific of east slavs on territory of modern Belarus and North-west of Russia, as a result of assimilation of local балтських tribes by slavs that moved here westerly.

Conclusion. The looks of V. Sedov are analysed in relation to participating of balts in forming of ethnos of Belaruss. Territory of Belarussian ethnogenesis from ancient times was sufficiently densely populated by associations that belonged to balts of ethnic language array and, as data of archaeology, hydronimic and anthropology testify, assimilated east slavs. The archaeological and linguistic sources brought over to the Moscow scientists to the study of Belarussian ethnogenesis on the whole brought him over to the appropriate conclusion about powerful influence of balts on this process. However in modern historiography far not all accede to the chart of early ethnic history of east slavs offered by him.

Key words: Valentine Sedov, balts, slavs, east slavs, Belaruss, ethnogenesis, historiography.

Одержано редакцією 23.05.2017
Прийнято до публікації 31.05.2017

